

Robert Bartlett, *Hirtetty mies*, suom. Ossi Kokkonen, Gaudeamus: Helsinki 2006. 175 s. (engl. alkuteos *The Hanged Man*. Princeton University Press: Princeton, NJ 2004).

Vuonna 1290 pahamaineinen walesiläinen kapinallinen William Cragh hirtettiin Swanseassa monipäisen yleisön seurattuna toimitusta. Odottamatonta dramatiikkaa tilanteeseen loi hirsipuun kannatinpalkin katkeaminen, jonka seurauksena Cragh jouduttiin hilaamaan narun jatkeeksi vielä toistamiseen. Hirttämisen jälkeen Craghin eloton ruumis kuljetettiin läheiseen porvaristaloon näytille, opiksi ja ojennukseksi kansalle. Saman päivän iltana kahdesti hirtetty mies kuitenkin virkosi silminnäkijöiden hämmästykseksi henkiin. Oli tapahtunut ihme.

Tämä ihme on Robert Bartlettin teoksen *Hirtetty mies* keskiössä. Tutkimuksessaan Bartlett yhdistää kaksi lempiaihettaan, kolonisaation ja pyhien kultin keskiajan Englannissa. Kirjan keskeisen tapahtuman, William Craghin hirttämisen, avulla Bartlett pyrkii sitomaan yhteen mikrohistoriallisesta ydinkontekstista käsin 1200- ja 1300-luvun Euroopan historian valtavirtauksia. Bartlettin käsittelyssä Craghin tapaus linkittää historiallisia tapahtumaketjuja Hastingsin taistelua seuranneesta Englannin normannivalloituksesta Avignonin vankeuteen ja Temppeliherrojen oikeudenkäyntiin. Siinä onkin haastetta kyllikseen.

Bartlett lähtee liikkeelle käsittelemällä Craghin hirttämisen yhteyksiä Britannian normannimiehitykseen. Kolmannentoista vuosisadan kallistuessa loppua kohti normannit olivat Skotlantia lukuunottamatta alistaneet Britannian valtansa alle. Skotlannin lisäksi Walesin syrjäseudut oli viimeisiä alueita, joilla normannit kohtasivat vastarintaa. Walesin vanhat

ruhtinassuvut Gwynedd, Deheubarth ja Powys olivat varmistaneet asemansa Englannin kuninkaan vasalleina 1280-luvun puoliväliin mennessä, mutta kaikkia osapuolia sopimusratkaisu ei tyydyttänyt. Historiallisesti William Craghin hirttäjäiset sijoittuvat tilanteeseen, jossa ahtaalle ajetut walesilaiset kapinalliset viimeisen kerran nousivat vastustamaan normannien herruutta. Episodi oli osa pitkää ja monimutkaista tapahtumavyöhykettä, Swansea seudun paikallista valtataistelua. Vallasta kamppailivat ajoittain walesiläiset ja normannit, mutta walesiläisten klaanien kilpailu johti myös keskinäisiin kahakoihin. Tilanteelle oli leimallista liittolaissuhteiden nopea vaihtuminen.

Silminnäkijöiden mukaan William Cragh oli osallistunut Swansea ryöstelyyn ja polttamiseen walesiläisen Rhys ap Mareduddiin joukoissa 1287. Tällöin kapinalliset olivat polttaneet Swansea linnan ja syyllistyneet useisiin tappoihin ja ryöstöihin kaupungin alueella. Kun Cragh kolme vuotta myöhemmin jäi kiinni, normanni William de Briouze, Swansea linnan ja Gowerin hallintoalueen herra, tuomitsi hänet hirtettäväksi murhasta ja tuhopoltosta. Yleinen mielipide oli linnanherran puolella: swansealaiset näkivät mielihyvin kaupungin hävittämiseen osallistuneen Craghin killuvan hirressä. Sama kohtalo odotti maantierosvoksi päätynyttä Rhysiä, joka päätti päivänsä hirsipuussa viittä vuotta myöhemmin.

Bartlettin mukaan kuolemantuomion langettaminen kuului kruunun oikeusistuimelle, ei William de Briouzeille. Tilannetta kuitenkin mutkisti seikka, että vuonna 1290 Walesia ei ollut vielä virallisesti liitetty Englantiin. Kuten muutkin alueelle 1100-luvulta lähtien asettuneet normannisuvut, de Briouzeiden maanomistus perustui Englannin kuninkaalle annettuun vasallinvalaan. Käytännössä lääninherrojen ja kuninkaan väliset valtaoikeudet olivat Walesissä määrittelemättä, ja rajaseudun kahnaukset antoivat paikallisille paroneille perusteen käyttää periaatteessa kuninkaalle kuuluvia valtaoikeuksia alueillaan. Näin oli myös Craghin tapauksessa.

Sinänsä köyhän ja vähäpätöisen kapinallisen hirttäminen ei ollut suurikaan tapaus. Craghin syyllisyys oli kiistaton, ja hirttäminen oli tyyppillinen tuomio murhasta. Mikäli Cragh olisi suvainnut levätä rauhassa, hänen kuolemansa olisi tuskin herättänyt jälkipuheita. Edes ihmeellinen henkiinherääminen ei olisi riittänyt tekemään jutusta tunnettua ilman yhteyttä laajempaan asiaketjuun. Craghin tapaus nousi viisitoista vuotta myöhemmin esille sattumalta ja aivan toisenlaisessa yhteydessä. Kyseessä oli Thomas de Cantilupen pyhimykseksi julistaminen, kultin vakiinnuttaminen paavin auktoriteetin nojalla.

Toinen tärkeä viitekehys, johon Bartlett liittää Craghin tapauksen, on keskiaikainen kanonisaatioprosessi ja sen kehitys myöhäisellä keskiajalla rapautuvan paavinvallan välineenä. Thomas de Cantilupe oli vuonna 1282 kuollut Herefordin piispa, jonka esimerkillinen elämä ja kuolemanjälkeiset ihmeet saivat hänen seuraajansa ponnekkaasti ajamaan pyhimyksesijulistamista. Tyypillisesti kanonisaatio oli hidas, vuosikymmeniä kestävä prosessi, jonka kuluessa paavit ja kirkolliset virkamiehet ehtivät vaihtua useaan otteeseen. Näin oli myös Pyhän Thomasin tapauksessa.

Herefordin piispanistuimen toistuvasti toimittamien selontekojen seurauksena paavi Clemens V nimitti vuonna 1306 virkamieskomission selvittämään piispa Thomasin elämän nuhteettomuutta sekä hänen nimiinsä pantujen ihmeiden aitoutta. Kolmen pääinkvisiittorin tehtävänä oli tutustua huolellisesti asiaan liittyvään kirjalliseen aineistoon ja kuulustella ensikäden tiedosta osallisia todistajia. Tutkimuksen ytimessä olivat erityisesti piispan kuoleman jälkeiset tapahtumat: oliko piispa todella tehnyt ihmeitä niiden hyväksi, jotka olivat hänen puoleensa kääntyneet?

Osana laajempaa tutkimusta Lontoossa järjestettiin kesällä 1307 tutkinta, jonka päämääränä oli arvioida kaksikymmentäviisi vuotta aikaisemmin kuolleen Herefordin piispan henkilökohtaista pyhyyttä ja ylikuonnollisia kykyjä. Tässä yhteydessä pohdittiin myös Craghin tapausta. Toinen, pelkästään Craghin henkiinherättämistä koskeva tutkinta pidettiin Herefordissa syyskesällä. Kummastakin tilaisuudesta kirjoitettiin yksityiskohtainen pöytäkirja, joihin kirjattiin ylös todistajanlausunnot kokonaisuudessaan. Todisteet tukivat päätelmää, jonka mukaan Craghin tapauksessa oli todella tapahtunut ihme.

Lukija jää pohtimaan, miksi autuas piispa auttoi Craghia, vähäpätöistä maalaismiestä, jonka kanssa oppineella pyhimyksellä oli kovin vähän yhteistä? Entä miksi Swanseaan linnanrouva päätti toimia samoin, vieläpä vastoin miehensä tahtoa? Bartlettin tutkimus kertoo lähteiden sisältämän tiedon tapahtumien kulusta, mutta esitetyt tulkinnat eivät kaikilta osin kykene vastaamaan lukijan mielessä nouseviin kysymyksiin. Craghin kuoltua Swanseaan linnanrouva Maria oli mittauttanut ruumiin Thomas de Cantilupen nimiin – kyseessä oli paikallinen perinne, jossa pyhimystä rukoiltiin kuolleen avuksi samalla kun ruumis mitattiin mittanauhalla. Mikäli ihme tapahtui, valmistettiin mittojen mukaan votiivilahja pyhimykselle. De Briouzen suvulla oli yhteyksiä Herefordin katedraaliin, ja Maria varmaankin halusi tästä syystä kääntyä juuri Thomasin puoleen. Toisaalta edesmennyt piispa oli erityisen kuuluisa juuri kyvystään herättää

kuolleita. Kyseessä oli voimallisen pyhimyksen suorittama suhteellisen harvinaislaatuinen ihme. Niissä referenssitapauksissa, joissa pyhimys tuli hirttosilmukassa riippuvan avuksi, hän yleensä joko kannatteli tätä jaloista tai katkaisi hirttoköyden. Kuolleista herättäminen oli selvästi astetta järeämpi ihmeteko.

Lontoossa kuultiin seitsemää Craghin juttuun liittyvää todistajaa, joiden selonteko ei vielä riittänyt vakuuttamaan inkvisiittoreita. Täydentävä tutkimus asian selvittämiseksi järjestettiin Walesin rajalla Herefordissa, jossa toimikunta kuuli yhdeksää todistajaa ja tutustui Herefordin kaniikkien laatimaan selontekoon Cantilupen ihmeteoista. Herefordiin ilmaantui muiden todistajien joukossa myös itse William Cragh, joka Lontoon tutkinnan yhteydessä oli mainittu kuolleeksi ja kuopatuksi. Jälleen kaikki todistajanlausunnot tukivat ihmeen aitoutta. Myös William Cragh itse oli sitä mieltä, että hän oli kuollut ja palannut takaisin elävien kirjoihin vasta pyhimyksen puututtua asioiden kulkuun. Juonenkulullisesti Craghin ilmestyminen todistajien parveen on täysi yllätys. Bartlettin koukku luo tarinaan salapoliisikertomuksen jännitystä – eikä tutkimuksellinen ote kärsi tästä vähääkään, päinvastoin.

Inkvisiittorien kannalta Craghin ihme oli yksi monien joukossa. Kanonisaatioprosessi jatkui Lontoon ja Herefordin tapahtumien jälkeen vielä kauan toisilla areenoilla, kunnes paavi Johannes XXII viimein 17.4.1320 julisti Thomas de Cantilupen Avignonissa pyhimykseksi.

Kanonisaatio oli tyypillisesti pitkä ja monipolvinen prosessi, ja Bartlettin teos onkin ansiokkaimmillaan esittäessään konkreettisia esimerkkejä siitä, miten työlästä kanonisaatiota tukevien todisteiden kerääminen oli, ja miten tapausten käsittely helposti venyi vuosikymmenien mittaiseksi siitä huolimatta, että prosessi eteni suuremmitta ongelmitta, todistusaineisto saatiin kokoon ja kaikki osapuolet olivat samaa mieltä pyhimyksen aitoudesta. Bartlettin käsittelyssä myöhäiskeskiaikainen kanonisaatiokulku avautuu hienosti yksittäisen ihmeen todisteluketjun kautta. Vakuuttavan mikrohistoriallisen näkökulman löytymisestä voi vain onnitella tarkkanäköistä tutkijaa.

Teoksen ansioihin kuuluu myös kiinnostava analyysi tutkimuskohteiden tavasta hahmottaa ajan kulumista ja muistaa mennyttä. Bartlett kykenee uskottavasti osoittamaan todistajille yhteisiä ajatusrakenteita, henkilökohtaisia painotuksia sekä suoranaisia virheitä muistin toiminnassa. Todistajat muistavat selvästi hiukan eri asioita ja jäsentävät aikaa subjektiivisten kokemusten kautta. Ajantaju määrittyy kirkollisten merkkipäivien ja henkilölle itselleen merkityksellisten

tapahtumien välityksellä, kolme vuotta siitä kun naapuri menetti näkönsä, tai Martinpäivän aikaan sinä vuonna, kun merivesi oli erityisen korkealla. Vuosilukuja tai muita tarkkoja numeraalisia ajanmäärityksiä ei käytetä, vaan ajan kuluminen ymmärretään tapahtumien välisenä suhteena. Hirttämisen vuodenaika pystyttiin kuvailemaan tarkasti, mutta arviot Craghin kuolinvuodesta vaihtelivat. Joidenkin todistajien mielestä aikaa oli kulunut 15 vuotta, toisten mielestä 18 vuotta, ja loput arvioivat jotakin siltä väliltä.

Bartlett analysoi monipolvisesti Craghin hirttämisen oikeaa ajankohtaa päätyen marraskuuhun 1290 todistajien yleisimmin esittämän marraskuun 1291 sijasta. Samalla asiakontekstin sisäinen painotus kuitenkin muuttuu: täsmällisen ajoituksen perääminen on ominaista tämän päivän ihmiselle. Kanonisointiprosessin kannalta Craghin tarkan hirttopäivän määrittelemisen ei voinut olla kovin merkityksellistä. Inkvisiittorien kannalta keskeinen kysymys oli, oliko tapahtunut ihme vai ei, ja jos oli, voitiinko osoittaa juuri Thomas de Cantilupen olleen ihmeen tekijä. Ajoitus oli relevantti lähinnä vain siinä suhteessa, että voitiin osoittaa pyhän piispan maanheen haudassaan ihmeen tapahtumahetkellä.

Craghin tapauksen sitominen laaja-alaisiin asiayhteyksiin hajottaa tutkimusta, ja kanonisaation historiaa kuvatessaan Bartlett eksyy turhan pitkille sivuraiteille. Hän nostaa käsittelyyn esimerkiksi temppeleherrojen oikeudenkäynnin, joka on jälleen muodikas aihe keskiajantutkimuksessa. Lukijalle yhteys temppeleherrojen ja *Hirtetyn miehen* tapauksen välillä ei ole yhtä selvä, etenkin, kun järjestön insulaarisia yhteyksiä ei teoksessa juuri käsitellä. Oikeudenkäynti rajautuu ajallisesti ja asiallisesti täysin William Craghin oikeusjutun ulkopuolelle, eikä tuo merkittävää lisävalaistusta myöskään Thomas de Cantilupen autuaaksijulistamisen kannalta. Yleisluontoisen temppeleherroja-jakson ja Craghin tapauksen hienovaraisen analyysin välille jääkin lukijaa häiritsevä epäsuhta.

Myös Bartlettin taipumus selittää toimijoiden motiiveja nykyajasta käsin on paikka paikoin ongelmallinen. Kysymykseen siitä, miksi rouva Maria katsoi asiakseen auttaa mitätöntä rettelöitsijää, on saatavilla olevan lähdeaineiston perusteella mahdotonta vastata. Bartlettin yleispätevänä esittämä väite linnanrouvan välittäjän asemasta voi tässä tapauksessa olla tai olla olematta oikeaan osuva. Linnanvouti selvästi ihmetteli emäntänsä toimintaa, mutta ei hän sen enempää kuin kukaan muukaan esitä perusteluja sen paremmin kuin arvauksiakaan linnanrouvan mahdollisista motiiveista. Aatelittomat todistajat eivät ylipäätään esittäneet suoraa kritiikkiä tapahtumien johdosta. He näyttävät hyväksyneen hirttotuomion ja henkiinheräämisen ylhäältäpäin saneltuina tapahtumina.

Kun kyseessä on ansiokas ja yksityiskohtainen tieteellinen tutkimus, nootituksen niukkuus jää paikoin harmittamaan lukijaa. Aihepiiriin perehtymättömälle lukijalle alaviitteet tarjoaisivat usein korvaamatonta taustatietoa kontekstin avautumiseksi, ja asiantuntijan näkökulmasta niiden puute on suorastaan raivostuttavaa. On käsittämätöntä, että suoria lainauksia lähdeteksteihin on jätetty nootittamatta.

Hirtetty mies mukaansatempaava teos, johon sekä tutkija että aiheesta kiinnostunut historian harrastaja paneutuu mielellään. Kyseessä saattaa hyvin olla tuleva klassikko, siksi omaperäistä ja kerronnaltaan sujuvaa Bartlettin teksti on. Käännöksen tekeminen on selvästi perusteltua, ja tässä tapauksessa myös ihailtavan ripeää: keskiajantutkimuksen saralla ei ole aivan tavallista, että kansainvälisesti merkittävistä tieteellisistä julkaisuista saadaan parissa vuodessa laadukas suomenkielinen laitos. Craghin tapauksesta on sitä paitsi jo aiemmin ilmestynyt suomenkielinen tutkimus.¹

Tutkija Kokkosen käännös on hyvin toteutettu. Kieli on sujuvaa ja rikasta asiasisällön kärsimättä. Kokkosen tausta keskiajantutkijana näkyy suomenkielisen käsitteistön täsmällisyytenä ja asiavirheiden puuttumisena. Myös Bartlettin yksityiskohtaisuudessaan kammottavat hirttokuvaukset säilyttävät makaaberin kiehtovuutensa. Erityisen miellyttävää lukijalle on, että Kokkonen on päättänyt muuntaa Bartlettin käyttämät jaardit ja tuumat metrijärjestelmään silloin kun se on mahdollista.

Vanhojen aikojen tutkijan murheenkryyni, nimistön kääntäminen, osoittautuu ongelmalliseksi tässäkin tekstissä. Kokkosen valinta on noudattaa alkukielisen teoksen osittain epäyhtenäistä kirjoitusasua, joka brittistehistoriankirjoitukselle tyypilliseen tapaan pyrkii kääntämään nimistön englanninkieliseksi. Etunimet, myös kymrinkielisen Craghin, annetaan englanniksi, sukunimet englanniksi ja ranskaksi ilmeisesti kulloisenkin toimijan äidinkieltä tai pääasiallista kielellistä ympäristöä mukaillen. Lopputulos on sekava.

Kokkonen kääntää alkutekstille uskollisesti myös alkutekstin pienet kömmähdykset, kuten esim. Bartlettin käyttämän kummallisen termin "vernacular French", jonka Kokkonen kääntää vernakulaariranskaksi. Adjektiivi 'vernacular' viittaa kuitenkin jo itsessään kansankieleen erotukseksi oppineiden käyttämälle latinalle, ja siten käsite sisältää tautologian. Myös termin "excommunication" olisi voinut kääntää toisin. Suomen kieleen kankeasti sopivan ekskommunikoinnin sijaan olisi voinut puhua pannaan tai kirkonkiroukseen julistamisesta, kun viitataan

¹ Jussi Hanska, 'William Craghin hirttäjäiset: Erään ihmeen anatomia', teoksessa: Meri Heinonen toim., *Ikuisuuden odotus. Uskonto keskiajan kulttuurissa*, Gaudeamus: Helsinki 2000, 181–206.

kirkollisten sakramenttien kieltämiseen ja kirkon yhteyden katkaisemiseen katolisen kirkon jäseneltä. Keskiaikaisia oloja ajatellen kuulostaa varsin hilpeältä, kun Maria-rouva viedään pois tapahtumapaikalta "kuin helikopterilla."

Suomennoksesta on jätetty alkuperäisen teoksen sisältämä indeksi ja kuvaliite pois. Erityisesti jälkimmäinen leikkaus on valitettava, sillä kuvat liittyvät olennaisesti tekstin asiiasältöön. Toisaalta nootitus on toteutettu Kokkosen käännöksessä selkeämmin ja johdonmukaisemmin verrattuna alkuperäiseen tekstiin. Noottien sisältöä on myös joissakin kohdin tiivistetty.

Yhteenvetona voi todeta, että *Hirtetty mies* on kummallakin kielellä kiinnostavaa luettavaa. Bartlettin tapa yhdistää hyvin erityyppisiä aihepiirejä on omaleimaisuudessaan vailla vertaa, ja takaa sen, että kirjassa on paatuneimmallekin keskiajan harrastajalle jotakin uutta. Kokkosen käännös puolustaa paikkaansa ja sen ansiosta teos saavuttaa ansaitsemansa innostuneen lukijakunnan myös Suomessa.

Sini Kangas, FT

Helsinki Collegium for Advanced Studies, Helsingin yliopisto

sini.kangas[at]helsinki.fi